

Розвиток мовленнєвої творчості дітей дошкільного віку

Напрями перебудови освіти на принципах особистісно орієнтованого підходу та педагогіки співробітництва, визначені Національною доктриною розвитку освіти України, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти, передбачають виховання творчої особистості дитини дошкільного віку.

Відомі психологи та педагоги (Н. Ветлугіна, Л. Виготський, В. Давидов, О. Запорожець, М. Поддьяков, О. Ушакова та ін.) довели, що творчі здібності, у тому числі й мовленнєві, яскраво виявляються в дошкільному дитинстві й розвиваються у процесі спеціально організованого навчання.

Творчість – одна з найзмістовніших форм психічної активності. Її можна розглядати як універсальну здібність, що забезпечує успіх різноманітної діяльності дітей.

У педагогічному огляді з проблеми розвитку дитячої творчості не можна обійти духовну, наукову спадщину видатного педагога В. Сухомлинського, оскільки ця проблема, яку вчений назвав педагогічною ціллю, посідає особливе місце в його науково-практичній діяльності.

Дослідники дитячої творчості визначили критерії оцінки її результатів у різних видах художньої діяльності: образотворчій (Е. Белкіна, О. Дронова, Т. Козакова), музичній (Н. Ветлугіна, Н. Георгян, К. Тарасова), художньо-мовленнєвій (А. Богуш, Н. Водолага, Н. Гавриш, О. Монке). Лінгводидактичний аспект означеної проблеми знайшов своє практичне втілення у низці дисертаційних досліджень останніх років Т. Алієва, О. Артемова, Л. Ворошніна, Н. Гавриш, В. Захарченко, С. Ласунова, Н. Луцан, О. Монке, Т. Постоян, О. Ушакова та ін.).

До наукового обігу дошкільної лінгводидактики ввійшли терміни «словесна творчість», «словотворчість» після опублікування книги К. Чуковського «Від 2 до 5», які сьогодні посіли чільне місце у працях багатьох учених (А. Арушанова, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Гвоздєв, К. Крутій, Г. Ніколайчук та ін.).

Н. Гавриш увела в науковий обіг поняття «мовленнєвотворча діяльність», яке вона розглядає як опосередкований мовою, оформлений у різних типах висловлювання процес оперування, комбінування уявленнями. Процес мовленнєвої творчості, творчої побудови у мовленні посилюється для більшості людей, які володіють певним лексичним запасом, а також мають життєвий, зокрема художній досвід і бажання, потребу сказати своє слово [1, с. 26].

Мета дослідження – обґрунтувати ефективність використання казки як засобу розвитку словесної творчості дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження – проаналізувати педагогічні погляди В. Сухомлинського стосовно розвитку дитячого мовлення, словесної творчості та використання казки як засобу розвитку словесної творчості в практиці дошкільних навчальних закладів.

В. Сухомлинський розумів складність дослідження проблеми дитячої творчості, пояснював, що помилка багатьох педагогів полягає в ігноруванні природної творчої організації дитини, пріоритеті творчого продукту як вищої форми прояву культури над творчим процесом, творчим зростанням особистості. Вчений усвідомлював цінність творчості передусім мовленнєвої, як засобу вираження особистісних переживань, почуттів, думок дитини, вбачав її значення саме у творчому процесі, творчій діяльності, в якій особистість удосконалюється та розквітає [2].

Дитячу казку, складену серед краси природи, талановитий педагог цілком слушно називав «цілим духовним багатством», в якому відбито зміст і спрямованість думки, почуттів, переживань дітей. Найголовнішим завданням у розвитку творчості дітей він вважав формування морально гідної, інтелектуальної, естетично розвиненої творчої особистості.

В. Сухомлинський наголошував: творчості треба вчити, бо вона не приходить до дітей просто з натхнення. В основу системи навчання, вважав він, треба покласти живе слово і творчість дитини, не повторення чужих думок, а творення власних. Водночас, індивідуальному процесу творчості має передувати наслідування дій педагога, відпрацювання точності й доречності у доборі слів, іншого матеріалу, який буде потрібний дитині для її творчості [3, с. 328]. Наукові роздуми, методичні рекомендації ученого щодо організації сприятливого для розвитку дитячої творчості навчання і сьогодні мають величезне значення для теоретичного і практичного розв'язання проблеми дитячої творчості.

Одним із ефективних засобів розвитку мовленнєвої творчості дітей дошкільного віку виступає казка.

Чудодійним методом розвитку мовлення дітей називав В. Сухомлинський казку. За його словами, це «свіжий вітер, що роздуває вогник дитячої думки і мови». Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем, відкликається на події та явища навколишнього життя, висловлює ставлення до них. Початкове духовне виховання дитини відбувається також у казці [4, с. 29].

В. Сухомлинський акцентував увагу педагогів на використанні казки як засобу розвитку творчого мовлення. За його словами, казка – це активна

естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, неможливо уявити дитячого мислення і мови. Казка – це духовне багатство народної культури, пізнаючи яке, дитина пізнає серцем життя народу. Створення казок, за автором, – це один з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Водночас, це важливий засіб розумового розвитку. Якби не творчість, не складання казок, мовлення багатьох дітей було б плутаним, а мислення – хаотичним. Саме казка, на його думку, задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього. Чарівний і дивовижний, веселий і життєстверджуючий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, краси і справедливості [2, с. 178].

Казки сприяють розвитку у дітей творчої уяви, логічного мислення. Слухаючи казки, які розповідають дорослі, діти й самі прагнуть складати казки. Саме про це й писав В. Сухомлинський: «Якщо мені вдавалось домогтись, щоб дитина, в розвитку мислення якої траплялись серйозні затримки, придумала казку, пов'язуючи у своїй уяві декілька предметів оточуючого світу, – значить можна сказати з упевненістю, що дитина навчилася мислити» [2, с. 45].

Отже, великий педагог націлював увагу педагогів на використання казки як засобу розвитку творчого мовлення дітей.

Казка, вводячи дошкільника у світ фантазії, пробуджує їх до активної діяльності. Спочатку до співтворчості, а у щасливому випадку – до творчості. Дитина через емоції і почуття, викликані казкою, сприймає колорит народності в передачі казкового образу, красу рідної мови.

Бажання дошкільнят пізнати навколишнє життя, взяти в ньому активну участь, змінити його виявляється у їхньому фантазуванні. Саме тому діти дошкільного віку, люблять не тільки слухати, а й самостійно складати казки.

Створення казок корисне для дітей, адже дитина відчуває свою єдність з художником, переживає радість, почуття творця – дуже цінне в мовленнєвому розвитку. Важливо й те, що створюючи казку, дитина може вільно висловлювати свої думки, враження, почуття, виразити своє ставлення до героїв, виявити свої мовленнєві здібності.

Реалістичний підхід дітей до казкової фантастики формується в середньому дошкільному віці під безпосереднім впливом виховання і навчання. Складнішим етапом розумової діяльності дитини є оволодіння вмінням самостійно складати казки. Самі діти не можуть оволодіти

потрібними прийомами складання казок, цього їх треба вчити. Найкраще робити це у процесі творчої діяльності дітей під керівництвом дорослого [3, с. 100].

Казка є одним з вирішальних факторів, що визначають розвиток словесної творчості дошкільника. Саме до казки найбільше наближуються дитячі словесні твори. Казки дітей відображають теми та зміст народних казок, герої дітей діють у нових ситуаціях, але з типовими рисами народних героїв, запозичуються специфічні казкові елементи побудови сюжету (зачин, кінцівки), мають місце класичний принцип потрійності та деякі стилістичні засоби.

У дошкільному закладі пропонуються такі види занять з казкою: читання (авторських, віршованих) казок; розповідання народних казок; театралізація –розігрування та показ казки вихователем; драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки; відтворення характерних рис його героїв; інсценізація –точне й послідовне відтворення змісту казки дітьми з допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій; ігри за сюжетами знайомих казок; показ казок через проєкційні ліхтарі (діафільми); перегляд казок у телепередачах, кінофільмах; дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казок», «Лист дідуся-казкаря»; переказування знайомих казок дітьми.

Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» надала простір для творчого мислення вихователями різних педагогічних технологій з метою постійного удосконалення умов для успішного розвитку дітей.

У нетрадиційній роботі з казкою дітям пропонують проблемне завдання, де не може бути одного правильного рішення. Наведемо приклади таких завдань:

- переплутати сюжет і героїв, а дітям запропонувати «виплутатися» із ситуації, яка склалася;
- змінити характер героя;
- ввести нового героя в знайому казку. Що зміниться в сюжеті?;
- скласти казку на новий лад;
- придумати кінець казки;
- скласти казку за схемою.

Всі ці завдання реалізуються за допомогою таких тем:

1. «В гостях у казки». Мета – вчити дітей розв’язувати мовні завдання, обирати відповідний стиль спілкування, доречно використовувати його засоби.

2. «Казка заблукала. Мета – уміти самостійно розігрувати тексти казок, називати казки, визначати характери героїв, впізнавати героїв, порінювати їх з

назвою казки.

3. «Стара казка на новий лад». Мета – розвивати бажання дітей придумувати свій варіант, не дублюючи розповіді товаришів.

Дітям пропонують не тільки мовленнєві, а й художні завдання: «Намалюємо казку», «Створимо мультфільми». З допомогою нетрадиційних технологій озвучуються знайомі казки, ілюструються сюжети, створюються мультфільми, портрети казкових героїв.

Велике емоційне задоволення приносять розваги: «Казка кличе в гості нас», «Казковий калейдоскоп». Така робота дає змогу відмовитися від стереотипів, піти невідомим раніше шляхом. Діти вчаться переносити будь-яку ситуацію, «використовувати» чари фантастичних і казкових істот, розв'язувати певне завдання, виходити із складної ситуації. Непомітно для себе дитина розкриває свої потаємні бажання, поліпшує взаємини з оточуючими.

Нетрадиційна робота з казкою передбачала проведення з дошкільниками системи занять, в яких передбачалося виконання дітьми творчих завдань.

Пропонуємо для розгляду теми цих занять:

1. «Хто знає більше казок про...». Творче завдання: колективне складання нової казки.

2. «Відгадай казку за загадкою». Творче завдання: гра – драматизація «Впізнай героя».

3. «Допоможи колобкові». Творче завдання: придумати казку з характерними для даного казкового героя емоціями.

4. «Казкові феї». Творче завдання: придумування нових, добрих кінцівок до казок.

Ще одним прийомом нетрадиційного розвитку творчості, надзвичайно ефективним і цікавим, є складання казок за схемами. Застосування схем, схем – моделей спрямоване на розвиток пам'яті, уяви творчого потенціалу дітей. Набуті дітьми уміння наочного моделювання у складних формах є підґрунтям словесної творчості дітей.

Дітям старшого дошкільного віку пропонують на заняттях не лише користуватися готовими планами схемами, але й будувати їх самостійно. Таке моделювання дає змогу закріпити знання дітей про структуру казки і сприяє кращому запам'ятовуванню послідовності дій у ній. Діти вчаться самостійно зображувати не лише героїв або предмети, але й рух (стрілочкою) та малювати схеми до окремих епізодів. Потім діти переказують ці епізоди, використовуючи свої намальовані схеми.

У вільний час дітям можна запропонувати намалювати схеми до казок. Це, у свою чергу, допомагає їм краще запам'ятовувати героїв, передавати інтонаційні відтінки мови героїв та імітувати їхні жести, рухи, міміку. Розігрування, драматизація епізодів – це також своєрідне моделювання в русі. Іноді доцільно давати дітям домашнє завдання: намалювати самостійно схему до казки і розповісти її батькам.

Новим елементом нетрадиційного підходу до розвитку дитячої творчості є складання казок за кольоровими кружечками. Кожна дитина по черзі опускає руку до скриньки й витягує звідти кольоровий кружечок. Його колір викликає в уяві дитини певний образ, асоціацію з якимось казковим персонажем. Наприклад, жовтий кружечок може нагадати дитині курча, квіточку, білий – зайчика, хмарину, оранжевий – лисичку, білочку тощо.

Наведемо фрагмент моделювання казки «Рукавичка».

Вихователь: Діти, погляньте: нам Червона шапочка принесла в корзині «чарівні» геометричні фігури. Ви здогадалися, що це за фігури? Кого вони можуть зображувати? (Героїв казки). Хто перший прийшов до рукавички? (Мишка – шкряботушка). Подумайте, яка фігура підходить для зображення мишки? (Сірий, найменший овал). Чому? (Бо мишка сіра і маленька).

(Вихователь виставляє фігури на набірному полотні).

Вихователь: Хто далі прийшов? (Жабка – скрекотушка). Яку для неї візьмемо фігуру? (Зелений овал). Цей овал більший за сірий, бо жабка більша за мишку.

Вихователь так само вибирає з дітьми замісники для інших героїв казки.

Самостійне створення казок – дійовий шлях розвитку творчості й дитячого мовлення. Під вмілим керівництвом педагога діти починають самостійно складати казки ще задовго до школи. Рідна природа, «подорожі до джерел рідного слова» викликають у малюків творче натхнення.

Потрібно сміливіше впроваджувати в практику роботи дошкільних закладів самостійне створення дошкільнятами казок на лоні природи. Виховне значення саме цих казок полягає в тому, що діти відчують їх в обстановці, яка породжує казкові уявлення.

Таким чином, найголовнішим завданням у розвитку творчості дітей В. Сухомлинський вважав формування духовної, інтелектуальної, естетично розвиненої творчої особистості. Казка – один з вирішальних факторів, що визначають розвиток словесної творчості дошкільника.

Наукові роздуми, методичні рекомендації ученого щодо організації розвитку дитячої творчості сьогодні мають величезне значення для теоретичного і практичного розв'язання цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / Н. В. Гавриш. – Донецьк : ТОВ «Лебідь», 2001. – 218 с.
2. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія / упоряд. А. М. Богущ : в 2-х ч. – К. : Вища школа, 1999. – 288 с.
3. Короткий тлумачний словник української мови / під ред. Л. Л. Глумецької. – К. : Рад. шк., 1978. – 296 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь // ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 636 с.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 341 с.
6. Сухомлинський В. О. Рідне слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 201–205.
7. Сухомлинский В. А. Комната сказки / В. А. Сухомлинский // Избранные произведения в 5-ти т. / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 3. – С. 188–200.